

על פרשת דרכים

סיפורם של הנוצרים
המארוגים, החיים בצפון
מדינת ישראל, הוא עדין
ומורכב. מצד אחד הם דוברי
ערבית ורבים מהם מחשיבים
את עצמם ערבים נוצרים,
מצד אחר מקורם באזור
ארם ולא בחצי האי ערב.
היוזמה להחיות את השפה
הארמית כשפת יום־יום
רק מחדדת את שאלת
הזהות המארוגית

כתב וצילם: יותם יעקבסון

היה זה ליל חמישי שלפני יום שישי הטוב. אבקני אלון וחרקים ראשונים של אביב גדשו את האוויר הצח בג'יש (גוש חלב), השוכן במרומי הגליל העליון המזרחי. הכפר, שבו כ־3,000 תושבים (מתוכם כ־55 אחוז מארונים, כ־35 אחוז מוסלמים סונים וכ־10 אחוזים יוונים קתולים), שוכן על מקומו של יישוב יהודי קדום ופורה שנודע בימי המרד הגדול בעיקר בזכות יוחנן מגוש חלב, שכיניו מעיד על מוצאו. ירח שאך החל להתרוקן שפך את אורו הרך על שני עברי הגבול. אורות הכפר מארון א־ראס ריצדו בראש ההר הקירח שמעבר לגבול הלבנון, קורצים לעבר הבסיס הצבאי שבפסגת הר מירון העטור צללי חורש.

בבית משפחת ח'לול שבכפר ג'יש התכנסו בני המשפחה לקראת העלייה השנתית המסורתית לבית הקברות בכפר בירעם, שבו קבורים כל קרוביהם, או לפחות אלה שהלכו לעולמם מאז 1967. על שולחן המטבח הונחו קערות חומס, סלט ירקות, טבולה ופיתות. ריח מעורב של קפה טחון טרי ונענע מבוש מת עמד באוויר. הימים היו ימי הפסח, ואם המשפחה מיהרה להציע מצות לחברת, הנמנעת מאכילת חמץ. מלבד חברי, שאדי, נכחו בארוחת הערב סבתו והוריו (אמו יונויה קתולית ואביו מארוני), ומארו, דודו מצד אמו.

מתוך השיחה, שבחלקה התנהלה בערבית, עלתה מורכבותו של המושג "ערבי". "ההסברה שלנו לא טובה", אמר שאדי, המשרת גם היום כקצין מילואים בחיל הרגלים, וכוונתו היתה להסברה של ישראל בעניין מלחמת לבנון השנייה והמלחמה בעזה. חברי רתי הופתעה למשמע הדברים. בעיניה, כמו בעיני רוב הישראלים היהודים, שאדי הוא ערבי, כמו כל מי ששפת אמו היא ערבית. ואכן, נוצרים רבים מגדירים כך את עצמם, ובהם גם דודו של שאדי. ואולם שאדי עצמו מתנגד נחרצות להגדרה הזאת. "אני ארמי פניקי מארוני", התייצב מול דודו ושטח באוזניו את ההגדרה המורכבת, המבוססת על מקום המוצא של המארונים באזור ארם, המזוהה עם אזורים בעיראק, בסוריה ובלבנט. "הערבים לקחו מאיתנו את התרבות שלנו, כבשו את האדמה שלנו ודחקו אותנו מארם. בתהליך של מאות שנים הם מחקו את השפה שלנו. אנחנו חייבים להזכיר לעצמנו מי אנחנו, לשמר מור על הייחוד שלנו לפני שייעלם".

לדעתו של שאדי, "ערבים" הם מוסלמים ששפת אמם היא ערבית והתרבות האסלאמית היא תרבותם. הגדרה זו שונה מההגדרה המקובלת, שלפיה רק מי שמוצאו מחצי האי ערב, ולימים מוסלמי בדתו, הוא ערבי. "שפת אמי היא ערבית, אבל זה רק בגלל נסיבות היסטוריות מצערות. הערבית היא לא שפתי האמיתית, וזה הזמן לעשות את התיקון", טען בעוז.

↑ שאדי ח'לול קורא בספר תפילה מארוני, כתוב בארמית, מהמאה ה־18. "בלי שפה אין עם - אין הווה ואין עתיד", הוא אומר

הילדים שלי ידעו מי הם ומהיכן באו

זה כמה שנים שוקד שאדי על טיפוח הארמית, שבעבר היתה שפתם המדוברת של הנוצרים המ- ארונים והיום היא בקושי משמשת אותם כשפת תפילה. הכל התחיל כשאחיו הצעיר, אמיר, שהה בארצות הברית, ושם פגש פרופסור יהודי שגער בו, "תתבייש לך שאינך יודע את שפתך!". כשחזר לארץ החל אמיר ללמוד ארמית אצל כוהן דת מארוני בחיפה והדביק בהתלהבותו גם את שאדי.

"בלי שפה אין עם – אין הווה ואין עתיד. אם אתה לא מכבד את עצמך, איש לא יכבד אותך ואת מורשתך. בזכות העברית היתה לעם היהודי הל- גיטימציה להקים מדינה", אמר לי שאדי קודם לכן באותו יום כשנכנסנו לכנסיית א-סיידה, הכנסייה הקדומה ברומו של גוש חלב. בחצר הכנסייה שיחקו כמה ילדים בכדור. שאדי פנה אל אחד הילדים בא- רמית, והילד הנבון הניח את הכדור וענה לו באותה שפה. שאדי התחייך בשביעות רצון גדולה.

כשנכנסנו לכנסייה נטל שאדי ספר תפילה עתיק, כרוך בעור מרופט ושמןוני, שהיה מונח על המזבח. הוא פתח אותו והחל להקריא לי מתוך הדפים הבלויים הכתובים בכתב יד. "תקשיב טוב, תראה שתבין הרבה", עודד אותי והמשיך לקרוא בקול, וכך ידו הגדולה מונחת על הספר ברוך של מאהב.

משרכש לעצמו ידיעות מקיפות, הן בארמית והן בהיסטוריה ובתרבות של המארונים, החל שאדי לפעול להנחלת השפה לצעירי העדה. תחילה פתח קורס בשעות אחר הצהריים במרתף הכנסייה החדשה שבכפר, ובהמשך בנה תוכנית לימודים לתלמידי כי- תות א'-ב', שזכתה לפני כשנה לאישור משרד החינוך. מנהלת בית הספר, מוסלמית בדתה, תומכת בפרויקט ומעודדת אותו. שאדי מספר שבנה הצעיר ועוד בן למשפחה מוסלמית ותיקה בכפר משתתפים בשיעורי הארמית. "הילדים רצו להיות בכיתה עם החברים שלהם, וההורים שמחו על כך שיכירו את התרבות והמורשת של השכנים בכפר". לימודי השפה כוללים גם לימודי מורשת, ולצדם נערך גם קורס למבוגרים. בעתיד הקרוב שאדי מקווה להרחיב את התוכנית.

"מה כל כך חשוב באיזו שפה מדברים?", אמר דודו של שאדי בשיחה שהייתי עד לה. "מה שמשנה זה הרגש, איך הלב בפנים מדבר. אלוהים מבין את כל השפות, גם את הערבית שלי".

"זאת זהות שלי", ענה שאדי. "אתה הורס את היחסים עם השכנים הערבים שלנו", הציג הדוד את עמדתם של נוצרים רבים בי- שראל, המגדירים את עצמם ערבים נוצרים. "בשביל מה זה טוב? מה יצא לנו מזה?"

"מה שיוצא לי זה שאני אהיה אני, וגם הילדים שלי ידעו מי הם ומהיכן באו. הם יזכרו את סבא,

↑ פסל הבתולה הקדושה בחצר הכנסייה המארונית החדשה אג'יש. צריח ירוק של מסגד סוני, כיפה לבנה מעל הכנסייה המארונית החדשה וכנסייה יוונית קתולית בראש הגבעה

שלא מת לחינם, ואת השפה שדיבר. את בירעם ואת הר הלבנון. הם ידעו שפעם היתה לנו מדינה מש- לנו, מדינה ארמית מארונית שאיבדנו", ענה שאדי, ובדבריו התכוון למדינה המארונית שהתקיימה עד הכיבוש הממלוכי בשנת 1305.

"אתה משוגע. גם אם אתה צודק, אין סיכוי שתצ- ליח", פסק הדוד. "גם על הרצל ובן יהודה אמרו שהם משוגעים", הצהיר שאדי בביטחון. "מי רוצה קפה?", שאלה ח'זנה, אמו של שאדי ומיהרה לשפות קומקום על האש לפני שמישהו מאיתנו הספיק לענות לה.

מהפילוג בכנסייה ועד נפילת הצלבנים

ראשיתה של ההיסטוריה המארונית בניזר ושמו מארון, שחי בין המאה ה-4 למאה ה-5 לספירה בעמק הנהר אורונטס (Orontes), היום בצפון סוריה. תקופתו של מארון היתה תקופה של חילוקי דעות וויכוחים תיאולוגיים מהקשים שידעה הנצרות בכל תולדותיה. עיקר הוויכוחים עסקו בטבעו של ישו. בשנת 451 טבעה הכנסייה את התפיסה הדיופיזי- טית, כשקבעה כי לישו שני טבעים (dyo-physeis ביוונית) – אלוהי וארצי – הנמצאים בסמיכות רבה ושוכנים למראית עין באותו גוף ארצי, אך אין כל

↑ מבט מגבעת הדמעות
לכיוון צפון-מזרח. הגבעה
קיבלה את שמה לאחר
שעקורי בירעם צפו ממנה
בכוחות ההנדסה הורסים
את רוב בתי הכפר

שאדי. אחיזתם של המארונים באמונה הדיופיזיטית
התחזקה בעקבות הכיבושים הערביים, מתוך תקווה
שהנוצרים באירופה יוכלו להושיעם.

עם עלייתו של בית עבאס לשלטון בשנת 750
הוצאה פתווה (פסק הלכה), שלפיה אדמות לבנון הן
מוסלמיות ויש לישבן. בעקבותיה החלה התיישבות
מוסלמית באזור, תחילה בעמקים ובמישור החוף,
אך זו החלה לטפס בהדרגה במעלה ההרים, ושטחי
ההתיישבות של המארונים הלכו והצטמצמו.

קשריהם של המארונים עם העולם הנוצרי הק-
תולי חודשו במהלך מסעות הצלב. הצלבנים כלל לא
העלו על דעתם שבאזור הלבנון חיים נוצרים. המא-
רונים מצדם ששו להירתם למלחמה הצלבנית, ומאז
כרכו את גורלם בגורל הכנסייה הקתולית. בעקבות
תבוסת הצלבנים ונפילת ממלכת ירושלים השנייה
ניסו הערבים לכבוש את השטח המארוני. בתום
סדרת קרבות קשים כבשו הממלוכים בשנת 1305
את כל שטחי הר הלבנון. הערבית היתה לשפת
השלטונות והספרות, ואילו הארמית הלכה ונדחקה.
המארונים, כמו שאר הנוצרים במרחב, חויבו לכרוך
סביב גופם חגורה שחורה. הביטוי "לחתוך את הח-
גורה", שפירושו להתאסלם, נעשה רווח יותר ויותר.

קשר ביניהם. בעקבות החלטה זו פרשו כמה זרמים
מהכנסייה הביזנטית: הכנסייה הקופטית, הסו-
רית-אורתודוקסית, החבשית והארמנית – שטענו כי
לישו טבע אחד (mia-physis) – תרכובת ייחודית
וחד-פעמית של אלוהי וארצי. בעיצומה של מער-
בולת דתית ופוליטית זו בחרו המארונים באמונה
מונותליטית, העוקפת את השאלה בדבר טבעו של
ישו וגורסת שהיה לו "רצון אחד" (mono-theos).
היום טוענים המארונים שתמיד דגלו באמונה הדיר-
פיזיטית, ומדגישים שמשום כך בשנת 453 נטבחו
רבים מאנשיהם על ידי סורים-אורתודוקסים.

במאה ה-7, כשהערבים יצאו מחצי האי ערב
וכבשו בסערה את כל מרחב מסופוטמיה, סוריה
וישראל, ניתק הקשר בין המארונים לעולם הנוצרי.
בשעה שנוצרים אחרים באזור ניאותו להפוך לבני
חסות וחויבו במס הג'יזיה, מס הגולגולת המנציח
את נחיתותם, המארונים התעקשו בקנאות לשמור
על עצמאותם. "תושבי האזור הלכו והתאסלמו
מבחינה תרבותית, אבל אנחנו, מתוך התעקשות
להגן על המורשת שלנו, נסוגנו מערבה והתרכזנו
בצפון הר הלבנון. זה אזור בלתי נגיש ומבודד, ויכר-
לנו לשמור בו על תרבותנו ועל עצמאותנו", מספר

ואלס עם באשיר

בשנת 1736 החליטו ראשי העדה המארונית בלבנון על איחוד מלא עם הוותיקן. בדומה לפלגים נוצריים אחרים שהביעו נכונות לשוב אל חיק הער' לם הקתולי, ניתנה להם אוטונומיה בכמה תחומים הנוגעים לניהול ענייניהם הפנימיים, כמו למשל מינוי אנשי הדת. הכמרים אצלם יכולים להיות נשואים, והם אינם נדרשים להתפלל בלטינית ומורשים לש- מור את הארמית כשפת הקודש.

הנכונות להסתפח לוותיקן אמנם התבססה על קרבה דתית, אבל גם על מניע פוליטי מובהק: המ- ארונים רצו חסות אירופית. רצונם השתלב היטב עם רצונם של האירופאים, ובעיקר הצרפתים, שבי- קשו להכות שורש בקרקע המתפוררת והולכת של האימפריה העות'מאנית. הפטרונות האירופית הניחה למארונים לצאת משטחם המצומצם בצפון הר הלבנון אל דרומו, שעד אז היה נתון לשליטתם של אפנדים דרוזים שהגיעו להר הלבנון במאה ה-10 לספירה. בעקבות התחזקותם התנגדו המארונים לעלייתם של הדרוזים על שאר תושבי דרום ה- לבנון. אחד הגורמים שהשפיעו על התקוממותם של המארונים, שבכמה מקומות התמרדו אף נגד בעלי אדמות בני עדתם הם, היתה המהפכה הצרפתית שטענה לשוויון כל בני האדם.

בשלהי המאה ה-18 עלה לשלטון בהר הלבנון באשיר שיהאב המארוני. הוא תמך במוחמד עלי, שליט מצרים, שבשנות ה-30 של המאה ה-19 השתלט על מרחב ארץ ישראל ולבנון. כדי לדחוק את העות'מאנים כרת מוחמד עלי בריתות עם האירופאים ועם בעלי בריתם המקומיים, המארונים. ברית זו באה על חשבון הדרוזים, תומכיהם של העות'מאנים. בשנת 1840, כשמוחמד עלי הובס, התמוטט גם שלטונו של באשיר, והדרוזים ניצלו את שעת הכושר כדי לעשות במארונים שפטים. וכך, עד שנת 1860 הסתחרר אזור לבנון כולו במחול קרבות סוער, שהשותפים העיקריים בו היו דרוזים ומארונים.

האירועים הקשים הביאו להגירה מארונית המו- נית לארצות הברית, לברזיל ולמדינות נוספות בא- מריקה הדרומית, לאירופה, לאוסטרליה ולניו זילנד. היום יש בפזורה מארונים רבים יותר משישנם בל- בנון (בעולם כולו יש כ-12 מיליון מארונים. הקהילה הגדולה ביותר נמצאת בברזיל).

הדרוזים אמנם ניצחו בקרבות, אך הפסידו במ- ערכה. בשנת 1860, בתום 20 שנות לחימה, הגיעו כוחות צרפתיים ללבנון ושמו קץ לשפיכות הדמים. הם פעלו להשגת הסדר ששיקף את הדומיננטיות הפוליטית של המארונים, ונועד כמובן לשרת את האינטרסים הצרפתיים. באותה שנה הגיעו הנוקמים

הדרוזים אל בירעם, הכפר שממנו מגיעה משפחתו של שאדי. כמה קורבנות נפלו בידיהם, ובתום עי- נויים נוראיים הם חוסלו. בנטבחים היה ח'לול יעקוב רישא, מוכתר הכפר וסב-סבו של שאדי. לאחר שמ- צאו את גופתו המרוטשת במזבלת הכפר, שינו בני המשפחה את שם משפחתם לשמו הפרטי.

החטא הקדמון של המארונים

לאחר מלחמת העולם השנייה נענו הצרפתים לדרישת המארונים והעניקו להם שטח גדול יותר מהר הלבנון. כך נוצרה "לבנון הגדולה", המוגדרת בפי מארונים רבים, ובהם שאדי, "החטא הקדמון של המארונים". בשטחי הריבונות המארונית נכללו עתה אזור החוף (שאוכלוסייתו סוניית), דרום לבנון (שיעי ברובו) וצפון-מזרח לבנון (שרובה מוסלמית ומקצתה נוצרית אורתודוקסית). בהר הלבנון היו המארונים כ-92 אחוז מהאוכלוסייה. בלבנון הגדולה הם היו כ-55 אחוז בלבד. הנחתם של המארו- נים שצרפת תשלט במרחב שנים רבות התבדתה כשגרמניה כבשה את צרפת ב-1940. גם אמונתם שיצליחו להכפיף תחת שלטונם את בני העדות והאמונות האחרות התבדתה.

בשנת 1943 הוכרזה עצמאותה של לבנון, ונוסחה האמנה הלאומית שלה, שעיקרה ויתורים עדתיים הדדיים. המוסלמים הסכימו שלבנון תוסיף להתקיים כמדינה עצמאית, והנוצרים ייהנו מעדיפות בחלוקת עוגת השלטון ומסמכויות יתר בתחומים מסוימים (נקבע שהנשיא יהיה מארוני, וכך גם הרוב בפרלמנט, אך ראש הממשלה יהיה מוסלמי סוני). המארונים מצדם הסכימו שלבנון היא חלק מהעולם הערבי. כן הוסכם כי לעובדה שללבנון אין צביון ערבי טהור לא תהיה משמעות פוליטית, וכך יכלה המדינה להצטרף אל הליגה הערבית כחברה מייסדת.

שינויים דמוגרפיים – בהם עלייה במספר השי- עים, שהיו לעדה השנייה בגודלה בלבנון, והתבססות הפליטים הפלסטינים – גרמו להתערערות האמנה הלאומית. בעקבות פרוץ מלחמת האזרחים, שוב היגרו מארונים רבים מלבנון. ציפיות גדולות ניעורו בקרב המארונים עם פלישת ישראל ללבנון בשנת 1981. היחס המועדף שנתנה ישראל למארונים הוא אחד הגורמים שהביאו להקמת חיזבאללה שמנחת זרועו סובלים היום גם המארונים עצמם בלבנון. בשנת 1990, לאחר חתימת הסכם טאייף, נשללה אמנת העצמאות, ואחד התנאים שעוגנו על ידי הע- רבים להפסקת הלחימה הוא שלבנון תוגדר כמדינה ערבית. נסיגתה הסופית של ישראל מדרום לבנון בשנת 2000 והקשיים שבהם נתקלו חיילי צד"ל, שרובם מארונים, שמו קץ לתקוות שתלו המארונים הלבנונים בישראל.

↑ ציור של הקדוש מארון על דלתות הזכוכית בכנסייה המארונית החדשה. בתקופתו התנהלו ויכוחים תיאולוגיים יסודיים על טבעו של ישו

↑ ילד מהעדה המארונית בג'יש.
הילדים לומדים ארמית של
יום־יום וארמית כשפת תפילה

סיורים נכפר

בג'יש (גוש חלב) נערכים סיורים בסיסיים הכוללים תצפית ממרומי הכפר, ביקור בכנסיית א־סיידה ובכנסייה החדשה, והסבר על ההיסטוריה הארמית המארונית, על האמונה הנוצרית ועל מפעל החייאת הישפה הארמית. משך הסיורים כשעתיים וחצי. אפשר להאריך את הסיור ולבקר בירעם ובבית הקברות ולכלול בו ארוחה. **מתי:** כל שבת בשעה 10:00 (יש להירשם מראש) **טלפון:** 054-7531785 **דוא"ל:** aram.maronite. centre@gmail.com

שעות שב והתכנס לתפילה בכנסייה החדשה בחלקו התחתון של הכפר. עם תום התפילה יצאו כולם לצעידה אטית במעלה ההר, שנועדה לשחזר את ה"ויה דולורוזה", מסלול הייסורים של ישו אל מקום צליבתו, בדומה לתהלוכה המתקיימת מדי יום שישי, ובפרט ביום שישי הטוב, בירושלים. מהכנסייה, שמייצגת את מצודת אנטוניה בירושלים – מקום משפטו של ישו בפני הנציב הרומאי פונטיוס פילטוס – יצאה התהלוכה ובראשה כמה נערים שנשאו צל־בים גדולים. התהלוכה בגוש חלב מסתיימת בגבעה ברומו של הכפר, המייצגת את סלע הגולגותא, הוא מקום הצליבה. עבור המאמין הנוצרי, בסופה של דרך הייסורים נמצאת הגאולה. לתושבים המארונים של בירעם שגרים בג'יש, מסע הייסורים הזה אולי מזכיר את מה שעובר עליהם מאז נעקרו מכפרם בירעם ב־1948, שאליו הם עדיין מנסים לשוב.

לא פליטים אלא עקורים

רק המתים יכולים לשוב לכאן, הרהרתי כשפ־סעתי לבדי בין בתי המידות החרבים של בירעם,

יום שישי הטוב

למחרת הדיון שהתנהל בארוחת הערב בבית משפחת ח'לול נסענו אל בית הקברות של בירעם, השוכן כמה קילומטרים מערבית לג'יש. עם שחר עמד באוויר עשן הקטורת שהוצתה מעל כל קבר. "צפרא טבא. איכנא איתיכון?", "בוקר טוב, מה שלומכם?", שאל שאדי בלחש מכרים ולחץ את ידיהם בהרכנת ראש התואמת את המעמד הנוגה. הנאספים במקום נעו בדממה בין מצבות האבן הג־דולות. הם הציתו נרות נשמה, הניחו פרחים, התקינו ערוגות וניכשו עשבים. נשמעו רק מילים מועטות ויבבות מפיהם של הכורעים מעל קברים טריים. מדי שנה, בבוקרו של יום שישי הטוב, יום צליבת ישו, מגיעים כל תושבי בירעם לאזכרה הציבורית בבית הקברות הקיים מאז שנת 1967. בתום הט־קסים המשפחתיים הפרטיים התכנסו כולם ברחבה המרכזית של בית הקברות לתפילה שניהל הכומר. התפילה נאמרה בארמית, אבל רק הזקנים ותלמידיו הצעירים של שאדי יכלו לעקוב אחריה ולהבינה. בתום התפילה התפזר ההמון, אך כעבור כמה

↑ שאדי ח'לול וספר התפילה. "תקשיב טוב, תראה שתבין הרבה", עווד אותי והמשיך לקרוא בקול

↑ כנסיית א־סיידה, הכנסייה המארונית העתיקה שנמצאת במרומי ג'יש

לזמן מה, עד שיונח להם לשוב. לדבריו האזור היה עדיין גזרת לחימה. שאדי מזכיר לי שהמארונים סיפקו לצפת הנצורה מזון, וכי אנשי בירעם סייעו בהברחת מעפילים אל הארץ מחופי לבנון. "ידעת שדוד בן גוריון הגה הקמת מדינה מארונית בלבנון וחשב לממן את הקמתה מכספי הסוכנות היהודית כדי ליצור מאזן כוחות שונה במרחב?", הוא שואל. בעקבות צו הפינוי עברו תושבי הכפר לרמייש (בלבנון) ואל כרמי הזיתים, שבהם עסקו במסיק. כוהן הדת של הכפר נפגש בג'יש עם השר לענייני מיעוטים בכור-שלום שטרית, והשר הבטיח להשיב את התושבים לכפרם. בשנת 1949 יושב בבתי הכפר באופן זמני גרעין קיבוץ ברעם. בני הכפר הבודדים שהורשו עד אז להישאר בו כדי לשמור על בתיהם גורשו. משטרת ישראל העניקה למקצת התושבים אישור חזרה לבתים, אך בשל חוסר תיאום עם הצבא כ־70 מהם נעצרו, הובלו במשאית אל אזור ג'נין, ובאיומי ירי באוויר נדרשו לחצות את הגבול לירדן. רק בתום מסע מפרך דרך סוריה ולבנון הצליחו להסתנן שוב אל הגליל.

מפוני בירעם הורשו להתיישב בג'יש, ושם חיים רובם עד היום. בשנת 1951 פסק בג"ץ שיש להשיב את התושבים לכפר בתיאום עם הצבא, אך בשנת 1953 פוצצו כוחות הנדסה את רוב בתי הכפר בעוד העקורים

הפזורים בצפיפות על הגבעה שמעל בית הקברות הסמוך לבית הכנסת העתיק. הכנסייה הקדומה היתה נעולה על מנעול ובריח. רק בחתונות, לוויות ומועדים מיוחדים נפתחות דלתותיה ונערכים בה טקסים. עושרו של הכפר, שהתקיים עד 1948, ניכר בטיב הבנייה, בגודל הבתים ובעיטורי האבן שנמצאו פה ושם. כפר יפה הוא היה, אני משוכנע, משקיף לעבר בקעת סאסא הפורייה, הר אדיר והמירון.

ב־29 באוקטובר 1948, במהלך מבצע חירם, הצליח צה"ל כרוזים על הכפר בירעם ודרש מהתושבים לא לצאת מהבתים. כולם צייטו. כעבור שבוע הגיע אל הכפר ג'יפ צה"לי ובו קצין זוטור וכמה חיילים. הקצין הבחין בדגל לבן תלוי על צריח הכנסייה, ראה שכל התושבים ספונים בבתיהם ונפגש עם המוכ"ת. לדרישתו הופקד בידיו כל הנשק שהיה ביישוב – ארבעה רובי ציד. בתמורה למסירתם העניק למוכתר קבלה, שעודנה שמורה בגונזך הכפר. כעבור שבוע הגיעו מצפת נציגי משרד הפנים, ערכו מפקד אוכלוסין ורשמו את התושבים כאזרחי מדינת ישראל. "תחילה התעקשו חלק מתושבי הכפר להירשם כ'ארמים נוצרים', אך מחשש שיישוב הכיבוש הערבי היו שביקשו להירשם כ'ערבים'", סיפר שאדי.

בלילה שבין 13 ל־14 בנובמבר הופיע בכפר עוד קצין זוטור ודרש מכל התושבים לפנות את המקום

↑ בירעם. מאז 1948
מחכים תושבי הכפר
העקורים לאישור המדינה
לחזור לבתיהם

פסטיבל המוזיקה בגליל

קונצרט

במסגרת פסטיבל המוזיקה
בגליל יועלה הרקוויאם של
מוצרט בכנסייה המארונית
בג'יש, בהשתתפות מקהלת
האופרה הישראלית.

מתי: ביום שישי,

3 בדצמבר 20:30

ובשבת, 4 בדצמבר, 14:00

יריד

בזמן הפסטיבל יתקיימו יריד
להצגת המורשת הארמית
מארונית ברחבת הכנסייה,
כולל סיורים מודרכים.

מתי: ביום שישי,

3 בדצמבר 11:00-16:00,

ובשבת, 4 בדצמבר

10:00-16:00

שואל שאדי את אשתו בטלפון ומקים בכך לתחייה את שפת אבותיו של ישו כשפת יום-יום. הארמית השתמרה באופן חלקי רק בקרב זקני העדה. למרבה ההפתעה היא זוכה לעדנה בפזורה המארונית, בעיקר בקפריסין, באוסטרליה, ויותר מכל בשוודיה. במקור מות שונים בפזורה חברו ארמים מארונים אל ארמים סורים-אורתודוקסים ואל יוונים מלכיתים והקימו יחדיו מוסדות לשימור הארמית. בפזורה לא קיימת הדילמה של המארונים במזרח התיכון, בנוגע להגדרתם הערבית. שם התשובה פשוטה: הם מארונים.

במקומות האלה לא רק משמרים את המסורת, אלא גם מתאימים את השפה הקדומה לעת המודרנית ולאמצעי התקשורת העכשוויים. כך למשל בשוודיה ישנם כמה ערוצי טלוויזיה המשדרים שידורים בארמית לכל העולם.

עם ההחלטה לפתח תוכנית להוראת השפה והמורשת בג'יש שקד אמיר על כתיבת ספרי לימוד, ואילו שאדי נסע אל פזורות מארוניות בעולם בחיפוש אחר ספרי דקדוק ומילונים. אמנם רוב הספרים מודפסים ממש מעבר לגדר הגבול, אבל כדי להשיגם נאלץ שאדי לנסוע לשוודיה ולצרפת. שאדי ושותפיו מלמדים את הילדים ארמית של יום-יום ומנסים לחנך אותם לדבר בה בקביעות, ובמקביל מלמדים אותם ארמית כשפת תפילה. הילדים לומדים גם

צופים בהם מהגבעה שמעל מקום מגוריהם הזמני, ג'יש. עד היום הם מכנים אותה "גבעת הדמעות". למרות כל זאת, כשבשנת 1956 הוקמה בצה"ל יחידה נוצרית, היו בני הכפר הראשונים להתגייס אליה כדי להוכיח את נאמנותם המוחלטת למדינת ישראל.

בשנת 1972 טענה גולדה מאיר כי אישור לתושבי הכפר בירעם לחזור לבתיהם ייצור תקדים בדבר זכות השיבה ארצה של פליטים. מאז מתעקשים בני הכפר להתכנות "עקורים" ולא "פליטים". בסוף שנות ה-70 הכיר מנחם בגין בעוול שנעשה לתושבי הכפר, אך בימיו לא נעשה כל שינוי בשטח. בשנת 1994 הוצא מזכר שקבע כי תושבי הכפר אינם פליטים, והוצע בו שעקורי הכפר בירעם, ששטחו היה יותר מ-12 אלף דונם, ישובו אל 600 דונם שאינם מעובדים על ידי קיבוצי האזור. תנאי לשיבה היה שמכל בית אב ישובו שני בנים. העקורים קיבלו את הדין בנוגע לשטח שהוקצה להם, אך טענו כי ההגבלה על מספר האחים שיורשו לשוב תגרום לסכסוכים רבים בתוך המשפחות. מכיוון שבנושא הזה סירבה המדינה להתפשר, הוקפאה החזרה אל הקרקע.

שבתו של ישו כשפת יום-יום

"קטינתו, אנא אתא נו. זבנת קאי לחמו וזיתו?",
"אני עוד מעט מגיע. האם קנית לחם וזיתים?" –

→ צ בית הקברות בבירעם.
מדי שנה בבוקרו של יום
שישי הטוב מגיעים כל
תושבי בירעם לאזכרה
ציבורית בבית הקברות.
התפילה נאמרת בארמית
→ התחנה הראשונה
ב"ויה דלורזה" של ג'יש

בגורל אחיו המארונים מעבר לגדר, בעומק הלבנון. האם דרישתם המובנת של המארונים להגדרה עצמית בתחומי מדינת ישראל אינה רק שלב בחזון רחוק ורחב יותר? האם אין שאדי, אמיר והאנשים שתומכים ברעיונותיהם חולמים על הקמת מדינה ארמית מארונית בהר הלבנון, כזו שבה ישובו וינצ' נצו אורות הכפר מארון א־ראס שבדרום לבנון ככפר מארוני, כפי שהיה בעברו? כשאני חושב על ביטויי הנאמנות המוחלטים של שאדי למדינת ישראל, הבולטים הן בדבריו והן בביוגרפיה שלו, אני נותר מעט מבולבל. מדבריו ברור שהגורל היהודי והגורל הארמי המארוני בסביבה ערבית חד הוא. אולי גם שאדי אינו לחלוטין בטוח לאן תשוב הרוח.

יוטם יעקבסון – מורה דרך בארץ ולאורך נתיבי הסחר הקדומים באסיה. כותב ומצלם, מרצה ומלמד
yotam.jac@gmail.com

"נחזוך בשלמא, אלוהא נברך לכוך", מנופף לי שאדי לשלום לפני שאני עוזב את ג'יש, ואני, בידיעה שאשוב עוד פעמים רבות, מציץ לעבר הגבול הצפוני, מנופף לשלום מבעד לחלון רכבי ועונה בשפת העבר רים, "להתראות, אלוהים יברך אתכם". ☺

שתי מערכות כתב, זו היומיומית וה"סטרנגלו", הכתב המסוגנן שבו נכתבים כתבי הקודש.

לצד התעקשותו לשמר את המורשת, שאדי מודע היטב גם לצורך בפרנסה ובדרכים לשפר את כלכלת הכפר. הוא יזם את הקמתו של "המרכז לאירוח מארוני בגוש חלב", המציע סיורים, הרצאות וארוחות בג'יש ובבירעם. הוא מפתח גם אפשרויות לינה בכפר. "אני לא מתכוון להקים כאן צימרים עם כל הפינוקים, אלא לפתח שיטת אירוח שתצור מפגש תרבותי והיכרות אישית עם המורשת הארמית המיוחדת", הוא מסביר. הוא גם מודע היטב לערך התיירותי שעשוי להיות לכפר גלילי שבו מדברים את שפתו של ישו.

למה חשוב לשאדי להתריס כל כך נגד מה שהוא רואה בו דיכוי ארוך שנים תחת שלטון ערבי? אני תוהה. הרי בישראל הוא נמצא במדינה שבה נהנים המארונים מחופש פולחן, וגזירות הדת אינן חלות עליהם עוד. אני תוהה עד כמה הוא כורך את גורלו

הידעתם? מנת הקרפצ'ו המפורסמת הוגשה לראשונה בשנת 1950 לרוזנת עמליה נני מוסניגו, שהרפא שלה הורה לה לאכול בשר נא בלבד?

קוראי מגזין **חן ופאנל** יודעים שהמנה קרויה על שם הצייר הוונציאני ויסטורה קרפצ'ו ושיצוריו התאפיינו בצבעוניות עזה, כמו זו של הבשר הנא

חצים לרעת עוד על מגזין **חן ופאנל**? הציצו בעמוד הבית – עמ' 6

חן ופאנל
מגזין

